

Трубачева С. Е.,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України;

Барановська О. В.,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України

КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНІ ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СТРУКТУРІ ШКІЛЬНОГО ПІДРУЧНИКА

Сучасний підручник позиціонується, в першу чергу, як основа для формування ключових компетентностей учнів, інструмент організації активної пізнавальної діяльності учнів, засіб демонстрації застосування нових технологій, які мотивують школяра на оновлення знань у відповідності зі своїми потребами [2; 3; 4].

Сучасні педагогічні технології мають бути засновані на діалозі, творчій співпраці з використанням проектних та дослідницьких методів, передбачати

взаємодопомогу та обмін культурно-інформаційними, духовно-моральними, емоційно-ціннісними потоками між виконавцями відповідно до обраної проблематики. Застосування педагогічних технологій має посприяти формуванню досвіду діяльності учнів у сфері національної, загальнолюдської культури, культурологічних засад сімейних, соціальних, суспільних традицій, що є важливим для їх самовизначення та загальнокультурного розвитку [1; 2].

Компетентісно орієнтовані педагогічні технології є наступним етапом у розвитку ідей проблемного навчання, які підсилюються соціально та особистісно значущою ідеєю та практично-матеріалізованим результатом. При цьому використовуються прийоми колективної творчої діяльності, моделювання різних ситуацій, в основі яких лежить принцип орієнтовної основи дій. Навчання через проектування своєї діяльності, її результату та рефлексії усіх етапів процесу — основа розвиваючого, компетентісно орієнтованого навчання, що вносить свій істотний внесок в загальний розвиток учня. Освітня діяльність учнів, що базується на процесах проектування та дослідження, є важливим компонентом системи продуктивної освіти та нестандартним, нетрадиційним способом організації освітніх процесів через активні способи дій (планування, прогнозування, моделювання, проектування, конструювання, аналіз, синтез), спрямованих на реалізацію компетентісно орієнтованого підходу [1; 3; 4; 5]. Компетентність як інтегрований результат індивідуальної навчальної діяльності учнів формується на основі оволодіння ними змістовими, процесуальними й мотиваційними освітніми компонентами. У результаті роботи розвивається пізнавальний інтерес до предмета, до дослідницької діяльності в учнів, а для педагога ця робота впливає на професійне зростання й приносить задоволення.

Дослідженню можливостей шкільного підручника у реалізації компетентісного підходу в освіті присвятили свої роботи С. П. Бондар, І. П. Гудзик, Т. М. Засєкіна, В. В. Мелешко, О. В. Онопрієнко, М. І. Піддячий, С. П. Паламар, В. Г. Редько, І. І. Смагін, О. М. Топузов та багато інших. Ідеї фундаменталізації змісту освіти у форматі шкільного підручника мали свій розвиток у роботах О. В. Барановської, Г. О. Васківської, С. У. Гончаренка, Л. А. Липової, О. М. Онаць та ін.

Функції шкільного підручника реалізуються через усі структурні компоненти підручника, що забезпечують його стабільність і сучасність,

здійснення системи зв'язків з освітнім середовищем. Він може містити систематизовану навчальну інформацію, наведену в різній формі (текстовій, ілюстративній, графічній, статистичній тощо) на різних носіях (друкованих, електронних).

Структура класичної моделі підручника має охоплювати три основні блоки: 1) вимоги до результатів роботи учня з підручником (що саме учень має запам'ятати або вивчити в готовому вигляді; яку інформацію можна сприйняти як проблеми, що розв'язуються у підручнику з певними даними; які питання учень має вирішити самостійно; які дослідження, проекти, практичні роботи, завдання та вправи потрібно виконувати обов'язково, а які — за власним бажанням); 2) текстовий блок, який складається з основного, додаткового та пояснювального; 3) блок діяльнісного спрямування (питання й завдання на репродуктивну, проектну, творчу, емоційно-ціннісну, рефлексивну, контрольну-оцінну діяльність).

Зміст шкільного підручника, побудований за логікою компетентнісного підходу повинен мати акцент на практичній спрямованості навчального матеріалу з урахуванням ідей фундаменталізації змісту освіти: реалізації сучасного діяльнісного підходу в освіті, орієнтації на досягнення ключових компетентностей. Основним елементом роботи учнів при цьому буде освоєння навчально-дослідної, пошуково-конструкторської, творчої, проектної, комунікативної діяльності. Паралельно з освоєнням діяльності учень зможе сформулювати свою систему цінностей, підтримувати соціумом. З пасивного споживача знань учень стає активним суб'єктом освітньої діяльності.

Компетентісно орієнтовані педагогічні технології в структурі підручника також можуть бути підтримані системою вправ і рубрик, які спонукатимуть учнів до різноманітних видів роботи. Система вправ і завдань у підручнику повинна бути спрямована на вдосконалення різних практичних умінь і навичок, формування та розвиток досвіду предметної, міжпредметної та загальнонавчальної діяльності учнів, стимулювати в них уміння користуватися усіма видами мовленнєвої діяльності для спілкування й пізнання, уміння взаємодіяти з іншими людьми, виконувати різні соціальні ролі в групі й колективі.

Значну роль у реалізації діяльнісної та компетентнісної спрямованості сучасного підручника відіграє його орієнтаційний апарат, зокрема

система рубрик — рубрикація. У підручниках часто застосовуються словесні, графічні та зображувальні рубрики. Рубрики можуть відповідати різним дидактичним цілям, наприклад: мати узагальнююче та систематизуюче спрямування («Основні поняття та терміни», «Коротко про головне», «Опорні точки», «Підбиваємо підсумки»); націлюватися на перевірку та застосування набутих знань («Пригадайте», «Перевірте себе»); розроблятися для поглиблення та розширення знань («Для допитливих», «Історія відкриття», «Наука — практиці», «Дізнайся більше», «Цікаво знати»). Останнім часом набули популярності рубрики діяльнісного спрямування, розміщені наприкінці параграфа, наприклад: «Спробуй відповісти», «Як ви вважаєте?». Пізнавальний інтерес стимулюється досить вдало через ряд рубрик: «Подискутуйте», «Обери проект», «Попрацюй у парі», «Думаємо, розуміємо, відповідаємо», які мають сприяти пошуковій діяльності учнів та формувати науковий стиль мислення.

До дидактичних особливостей компетентнісно-орієнтованих педагогічних технологій можна віднести той факт, що вони спрямовуються на систематизацію знань учнів, їх упорядкування, встановлення істини. З безлічі вражень, знань, понять учень сам будує свій освітній результат, свій проект, своє уявлення про світ. Саме тому шкільний підручник має бути орієнтований на комплексну діяльність, яка стане засобом як інтелектуального творчого саморозвитку суб'єкта освітньої діяльності, так і засобом розвитку його дослідницьких та проектувальних здібностей.

У компетентнісно орієнтованій освітній діяльності перетинаються багато в чому процеси смисло- й життєтворчості, що реалізуються у формі рефлексії в процесі переосмислення й перетворення людиною життя, що і відповідає тому принципу саморозвитку, який є специфікою цієї діяльності, коли рішення одних завдань і проблем стимулює розвиток нових форм проектування, моделювання, дослідження. В результаті досягаються такі цілі: учні навчаються вирішувати пізнавальні завдання (пояснювати явища дійсності, їх сутність, причини, взаємозв'язки, використовуючи відповідний науковий апарат); орієнтуватися в ключових проблемах сучасного життя; вирішувати аналітичні проблеми. Як підтверджує педагогічна практика, компетентнісно орієнтоване навчання сприяє розвитку в учнів абстрактного мислення, саморефлексії, визначенню власної позиції, самооцінки, критичного мислення тощо, тобто комплексу якостей, що забезпечують успішність діяльності в умовах,

що змінюються, соціальну мобільність. У результаті такої освітньої діяльності в учнів розвивається пізнавальний інтерес, розвиваються та удосконалюються загальнонавчальні та дослідницькі здібності, формуються ключові компетентності.

Врахування дидактичних особливостей компетентнісно орієнтованих педагогічних технологій у структурі шкільного підручника надає можливість зробити його діяльнісно зорієнтованим і спрямовувати учнів на навчально-інформаційну, рефлексивну, творчу, комунікативну, проектну, дослідницьку, емоційно-ціннісну, оцінну діяльність. Також будуть створені умови для індивідуалізації освітнього процесу, можливість вибору учнем шляху засвоєння поданого матеріалу на різних рівнях.

Список літератури

1. Барановська О. В. Інформаційні компетентності учнів як дидактична категорія. / О. В. Барановська // Біологія і хімія в школі, 2004. № 6. С. 32–34.
2. Барановська О. В. Міжпредметні зв'язки у підручнику для профільної школи: практична зорієнтованість та технологізація. / О. В. Барановська // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Вип. 16. Київ, 2016. С. 17–26.
3. Топузов О. М. Компетентнісні засади сучасного підручникотворення. / О. М. Топузов // Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів: посібник. — Київ: Педагогічна думка, — 2016. — С. 26–29.
4. Трубачева С. Е. Шкільний підручник у компетентнісно зорієнтованому освітньому середовищі. // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. Київ: Педагогічна думка, 2015. Вип. 15. Ч. 2. С. 300–308.
5. Трубачева С. Е., Трубачев С. І. Формування навчальних компетентностей в умовах професійно зорієнтованого освітнього середовища навчального закладу. Педагогіка: традиції та інновації: матеріали ІУ Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17–18 лютого 2017 р.). Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч II. С. 105–108.